

*Соколов О.М.,
аспірант кафедри соціальних теорій
Інституту інноваційної та післядипломної освіти
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. У статті представлено аналіз сучасних тенденцій використання стратегії мультикультуралізму в системі європейського політичного менеджменту. Позначена варіативність мультикультурних проектів на рівні національних моделей. Показано особливості використання мультикультуралізму в якості ідеології формування полікультурної держави і в якості політики реагування на соціально-культурні трансформації викликані процесами міграції.

Ключові слова: мультикультуралізм, багатоскладне суспільство, політичний менеджмент.

Актуальність дослідження мультикультуралізму в системі європейського політичного менеджменту залишається з 80-х рр. коли в західно-європейському соціально-філософському дискурсі щодо проблеми культурного різноманіття стали відчутні наслідки соціального песимізму в дусі постмодерну. Вже в роботах Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, Ж. Аттالی, В. Вельша, Б. Вальденфельса, Г. Маркузе, М. Фуко та і ін. робилися спроби обґрунтувати опір особистості стереотипам масової свідомості, диктату масової культури, ідеологічним тискам. В межах західної теорії справедливості виник напрям - теорія мультикультурної справедливості, яка доповнила теорію соціальної справедливості. Дискурс в філософії було доповнено дискурсом навколо поняття «мультикультуралізм». Сьогодні цей дискурс триває та стосується проблем організації діалогу різних культурних традицій в рамках національних утворень і залишається важливим не тільки для країн, які заради підтримки соціально-економічного рівня, приймають велику кількість іммігрантів, але і для країн, які є багатоскладовими від початку власної історії. В Європі мультикультуралізм, як соціокультурний феномен став «даниною» успішних країн, які опинилися в зоні імміграційних потоків. На відміну від країн іммігрантського походження, для європейських країн — це привело до кризи традиційної національної держави, створило загрозу соціокультурній безпеці. Імміграційні групи отримали преференції в бізнесі, сформували розгалужені етносоціальні мережі, взяли під контроль сектори

в торгівлі, сфері послуг, здійснюють організований тиск на владу та ін. Багатоскладові суспільства стикаються з однотипними проблемами. Серед яких: множинність та рухливість ідентичностей, конкуренція за володіння певними частками соціально-культурних просторів, боротьба меншин за позитивну дискримінацію в політичній, економічній та соціальній сферах, прагнення підвищення престижу кожної з контактуючих груп/культур.

Ступінь наукової розробленості теми. Страх, що Європа втрачає свій стрижень, культуру, статус, проявився в серії наукових робіт і публічних виступів проти мультикультурності. Це роботи Пауля Нольте, Удо Ді Фабіо, Гуннара Хаймсона, Норберта Больца, Дж. Ліндлі-Френча, Тіло Саррацина та ін. Аналізуючи мультикультурність автори зазначають, що різноманіття і рівність означає на практиці «всі мінус одна». І ця «одна» — культура Заходу. Існує безліч фактів, що доводять: у взаємодії з іншими культурами саме західна культура програє.

Втім, в ідеї мультикультуралізму є свої апологети та критики, аналіз аргументів яких здійснюється такими вченими як: С. Жижек, У. Кимлика; Г. Канарш, І. Козлік, Ч. Кукатас, В. Малахов; В. Мамонова; В. Ошеров, Б. Парех, Е. Паїн, А. Перцев, А. Прокоф'єв, В. Тішков, Ч. Тейлор; І. Ушанова, М. Хомяков, ін. Мультикультуралізм є актуальною темою сучасності, про що свідчать дослідження українських вчених: С. Бондарук, Д. Вовк, Н. Висоцька, Л. Горбунова, А. Гордієнко, О. Грива, Т. Гриценко, С. Дрожжина, О. Караманов, Т. Кулікова, С. Остапенко, І. Предборська, та ін.

Метою статті є аналіз завдань та форм політичного регулювання в багатоскладових суспільствах, визначення тенденцій використання стратегії мультикультуралізму в системі європейського політичного менеджменту.

Відомими ідеологічними моделями подолання культурно-етнічних розбіжностей є асиміляція, інтеграція, мультикультуралізм. Особливістю останнього є його політична керованість [1, 101]. Для його формування необхідна політична воля та підтримка, що робить його інструментом

політичного менеджменту. Втім, мультикультуралізм, перш ніж стати політичною стратегією або політичною технологією, сформувався як феноменальна характеристика суспільства. Процес набуття мультикультурних рис, створення системи співвідношення соціально-культурних та політичних статусів, розподілу ресурсів між сегментами суспільства характеризують особливості типів мультикультурних суспільств. Першим типом є «успадковані» мультикультурні суспільства, сформовані в результаті синхронного соціокультурного розвитку в межах спільних історико-культурних регіонів [5, 44]. Таким суспільствам присутні цілісність, стабільність, відсутність артикуляції факту «полікультурності». Стабільність таких суспільств обумовлена природним процесом розподілу соціально-економічних сфер і функцій в межах цілісності.

Другий тип мультикультурних суспільств постає результатом трансформації соціально-економічного простору внаслідок освоєння діаспорами «нового» світу. «Діаспоральний» тип мультикультурних суспільств розвивається через процес інтенсифікації міграцій та пов'язаних з цим процесів перерозподілу соціально-економічних сфер [5, 45]. Характерною рисою цього типу є постійна артикуляція проблем полікультурності, створення державних стратегій мультикультурного розвитку. Його особливістю є наявність конструктивної солідарної основи, створеної з сегментів різних національно-культурних груп, які не мають спільної історико-культурної спадщини. Тут активно розвивається соціально-політичний дискурс з питань соціальної справедливості, групової рівності.

Третім типом мультикультурних суспільств постають «гібридні» суспільства, сформовані в результаті поєднання двох трансформаційних процесів, які радикально змінюють не тільки структуру, але і усвідомлення факту полікультурності. В таких суспільствах успадкована мультикультурність набуває рис соціально-актуального феномену, відбувається її концептуальна артикуляція, яка активізується через значний приплив інокультурних груп (мігрантів) [5, 45]. Мультикультурність таких суспільств ієрархічна та провокує соціально-правовий дискурс навколо питань конструювання нації, транснаціональної політики, глобалізації та альтерглобалізації. Характерною рисою цього типу є визнання державою факту мультикультуралізму як ускладнюючого чинника політичного процесу та відмова від формування державних стратегій мультикультурного розвитку. Втім, мультикультуралізм залишається в якості ідеологічного підґрунтя для меншинних рухів та існує в соціально-політичній риторичі.

Отже, мультикультуралізм в розширеному розумінні постає як сучасний феномен — система соціальних, культурних та правових цінностей, принципів недискримінаційної політики і практики групових відносин; як соціокультурний процес — взаємодія соціальних груп, меншин, як чинник політичного процесу. В політичному процесі мультикультуралізм визначається переважно як державна політика, що реалізується за допомогою сукупності стратегій, технологій, принципів, які спрямовані на створення кроскультурного діалогу між соціокультурними групами суспільства з метою забезпечення культурної різноманітності та плюралізму на противагу підтримки домінуючої культури. Тобто, у вузькому змісті, мультикультуралізм — це політика та її обґрунтування (ідеологія) щодо відносин в багатоскладовому суспільстві.

Так, ідеологія мультикультурності виступила підґрунтям конституцій Канади, Австралії, Нової Зеландії. Тут поворот до мультикультурності був частиною змін в формуванні національної ідеї, реструктуруванні національної історії, яка мала віднайти свою основу на теренах власних континентів і актуалізувала б незалежність від впливу Європи та Великої Британії. Отже, включення автохтонного населення в склад національного цілого наряду із іншими меншинами, поклав початок політики мультикультуралізму, який виступив принципом організації загальнодержавного, національного простору. Тому в 1971 р. уряд Канади проголосив державу мультикультурним суспільством, було створено в 1972 р. Директорат по мультикультурності, Міністерство по справам мультикультурності і до 1990-х рр. в склад федерального кабінету входив міністр, який офіційно відповідав за вирішення мультикультурних проблем [2, 137]. Зазначалася мета політики мультикультурності - «заохочення груп до інтеграції через середній курс між асиміляцією та відокремленням» [2, 138]. Принципи культурної політики юридично закріплювалися в Акті про мультикультуралізм (1988). Основою політики було прагнення уникнути біполяризації країни, досягнути англо-французького компромісу, а також рух, в підтримку «першої» нації в Канаді — аборигенної [1, 102].

В Австралії політика мультикультурності формувалася в 1972 -1975 рр. як антидискримінаційна щодо аборигенного населення. У 80-і роки ХХ ст. при уряді було створено департамент по мультикультурності, а в 1989 р. проголошена Національна програма підтримки мультикультурної Австралії.

Прийняття мультикультуралізму в якості офіційної політики означало, що держава бере на себе зобов'язання створення однакових умов

розвитку для всіх сегментів суспільства. В той же час, підтримка урядами Канади і Австралії мультикультуралізму як принципу національного розвитку не виключала сумнівів щодо його щодо майбутньої національної єдності. Труднощі, що виникали, призвели до того, що в 1990-х роках мультикультурна політика в Австралії, Канаді певною мірою поступилася позиціями «американському» варіанту мультикультурності.

Американський мультикультуралізм виник як відповідь на політику «плавильного тигля». Він не був прийнятий в якості офіційної політики, набув рис «протестної» ідеології меншин. Мультикультуралізм був рухом іммігрантів, які боролися за свої права. Отже, за словами Г. Терборна, він може характеризуватися як «культурний чи етнічний фемінізм» [1, 102]. Гострими питаннями були вимоги етнічних квот, мультикультурних освітніх програм, позитивної правової дискримінації та ін.

Взагалі, Америка в різні історичні часи «народжувала» концепції, які мали підтримувати певні політичні доктрини. Так, теорія «культурного плюралізму» оформилася завдяки концепції «миски салату» Хораса Каллена, який в 1915 р. проголосив американське суспільство «федерацією культур» в якій не потрібно чекати від іммігрантів відмови від власної культури і ідентичності як умови включення в американське суспільство. Інша модель національної ідентичності в США отримала назву «томатного супу» і передбачала асиміляцію іммігрантів в середовищі англосаксонської культури, яка належала першим мігрантським хвилям. Ця «англо-конформістська модель», за словами С. Хантингтона, мала успіх до 1960-х років [6, 178]. Американські дослідження в 70-х роках розглядали проблему інтегрування мігрантів в контексті «асиміляції» та «аккультурації».

Але, якщо Америку представляли як «космополітичну федерацію колоній та іноземних культур, яких лишили конкуренції між собою» та створили з них транснаціональну систему [6, 178], то в Європі національні ядра зберегли конкурентний потенціал не зважаючи на імміграцію, яка охопила Старий Світ з початку 60-х років.

Втім, в 1980-і роки мультикультуралізм увійшов у політичну риторичку більшості європейських країн і на думку К. Шамбер, М. Джуварли, (за виключенням Швейцарії) став не політичним рішенням, а політичною реальністю, в основі якої не було прагнення створити багатонаціональну державу [1, 102-103]. Так, більшість країн Європи та Америки не ставили за мету створення полікультурного суспільства, але нестача трудових ресурсів, бажання підтримати соціально-економічний рівень розвитку країн привела до залучення значної кількості мігрантів. Притоку іммігрантів

сприяв і процес розпаду колоніальних імперій і невизначений статус громадян колоній (Велика Британія, Франція) [8, 64-72], а також економічна привабливість «Нового світу» та проголошені принципи «свободи» та «рівності» (США, Канада). В рамках політики запрошення мігрантів народилася і політика визнання прав за колективними суб'єктами: етнічними, конфесійними, мовними на іншими групами [1, 103].

Зростання мійграційного впливу обумовило масштабний наступ на національні культури держав, які в пошуках виходу реагували не лише політикою мультикультуралізму, а навпаки - політикою асиміляції, яка була широко відома як в історичній ретроспективі і залишається актуальною сьогодні. Асиміляційний тип політики можливий в різних варіантах відмінних за жорсткістю дій. Асиміляційна політика передбачає протидію компактному поселенню та сприяння дисперсії груп в межах державної території, протидію полілінгвізму. Про це писали в 1946 р. А. Сові та Р. Дебре в роботі «Французи для Франції». Європейські країни, за виключенням Франції, не розглядали асиміляцію мігрантів, як перспективу.

Особливу популярність в Європі отримала інтеграційна модель, що передбачає сприяння отриманню активної ролі іммігрантами, але держава несе відповідальність за створення умов для інтеграції меншинних груп.

Дискусія в Європі з приводу мультикультурної політики зводиться до протиставлення національної держави та мультикультурного суспільства. Мультикультуралізм орієнтований на визнання прав за колективними суб'єктами став «викликом для культурної гегемонії національних держав». Тому, практики реалізації мультикультурних проектів здебільшого носять реактивний характер: розвиваються в сфері освіти, послуг, культури. Втім, мультикультурна політика в тій чи іншій формі («м'якій» або «жорсткій») проводилася в життя майже в усіх європейських країнах впродовж трьох останніх десятиліть. У 1989 р. у Франкфурті-на-Майні було створено Відділ з мультикультурних питань [1, 103]. Наприкінці 90-х років в Німеччині створення мультикультурного суспільства стало розглядатися як бажане, а сама країна вперше в 1998 р. була визнана урядом іммігрантською країною.

З середини 70-х років до проблем мультикультурного суспільства звернулася Швейцарія, яка стала розглядати населення, як «дефіцитний ресурс». Була сформована національна комісія з справ іноземців. А з 2000 р. інтеграція мігрантів стала розумітися як завдання держави .

Так, уряд Нідерландів офіційно визнає, що країна стала мультикультурною і тому отримала

розвиток «консоціативна» форма демократії: при інтеграції меншин їм дозволяється зберігати культурну самодостатність, проте в парламенті при цьому приймаються рішення, рівнозначні для всіх.

Приклад втілення моделі «жорсткого» мультикультуралізму являла Великобританія, яка впроваджувала широку систему заходів з підтримки національних меншин з метою збереження ними самобутності, культури, традицій і звичаїв. Адептом мультикультурної ідеології у Великобританії стала Лейбористська партія, яка прагнула підтримки з боку іммігрантів. Протягом кількох десятиліть вона послідовно відстоювала мультикультуралізм як принцип, на якому має ґрунтуватися «постнаціональне і постколоніальне британське суспільство».

Зростання імміграційного потоку вимусило шведський уряд відмовитися від політики асиміляції на користь мультикультуралізму. В 1975 р. відбулося утвердження мультикультуралізму в якості офіційної політичної стратегії, яка базувалася на трьох принципах — «рівність», «свобода вибору», «партнерство». Шведський мультикультуралізм мав основу — «шведський соціалізм». Реалізація мультикультурної стратегії тут розпочалася з питання про представництво інтересів меншин — в 1976 р. Швеція надала право голосувати на місцевих виборах іноземним громадянам і встановила програми консультацій з представниками етнічних груп. Отже, мультикультуралізм в Швеції відноситься до культурних відмінностей не як до самоцінності, яку треба зберегти, але як до реальності, яку не можна уникнути. Важливо, що в Швеції, як і в Канаді і Австралії провідними напрямками мультикультурної стратегії стали мовна та освітня політика. Така політика передбачає протекціонізм загальногромадянським цінностям при наданні можливостей для розвитку іншим культурам.

У реальному житті з одного боку, відбулось «вихолощення» ідей мультикультуралізму, що відбилося в акцентуванні відмінностей на противагу захисту прав меншин на політичну самореалізацію та соціально-економічну рівність, в актуалізації «інаковості» культур, яка призвела до комерціалізації етнічності. З іншого боку, «мультикультуралізм призвів в багатьох країнах до геттоїзації етнічних товариств, фрагментації соціальних структур європейських держав, призвів до формування системи етнічних та конфесійних діаспор, створення «паралельних суспільств». В результаті експансія мігрантів з інших цивілізаційних центрів стала вбачатися як загроза власній ідентичності.

Так, риторика, політика, стратегії мультикультуралізму спровокували в Європі консервативну реакцію наприкінці першого десятиліття XXI ст.

Європейські лідери, здебільше консервативного табору, відмовилися від ідеї втілення «державного мультикультуралізму». Кризою мультикультуралізму назвали стан, при якому держава і суспільство представлені у вигляді розрізнених спільнот, що не співпрацюють і не ідентифікують себе як ціле.

Почався процес переосмислення політик. По-перше, він відбувся в країнах, які вважалися зразковими в практиці реалізації мультикультурних стратегій. Так, в Данії попередня політика переглядається найрадикальніше. Міграція стала розглядатися як загроза добробуту країни, а прийом біженців був обмежений віковим і освітнім цензом. Виникло Міністерство з справ біженців, імміграції та інтеграції.

В Нідерландах у 2002 р. в Доповіді парламентської комісії про досвід інтеграції мігрантів був констатований провал державної мультикультурної політики. У новому законопроекті про інтеграцію, який був представлений голландським міністром внутрішніх справ П. Доннером у парламенті 16 червня 2011 р., було враховано суспільне невдоволення мультикультурною моделлю суспільства і заплановано змінення пріоритетів в напрямку збереження цінностей голландського народу за пропозицією лідера партії «Свобода» Г. Вілдерса [11].

У Швеції був переглянутий «Закон про підтримку меншин», в рамках якого іммігрантські спільноти були прирівняні до історичних меншин (саамів, фінів). У 2002 р. прем'єр-міністр Іспанії Хосе-Марія Аснар заявив, що мультикультуралізм розколює суспільство [7].

Консервативна партія Великобританії вбачає альтернативу в ідеї відмови держави від підтримки соціальних програм, які зорієнтовані на інтеграцію мігрантів і активізацію діяльності місцевих громад, що просувають «базові британські цінності» [4]. У 2011 р. влада, в обличчі прем'єр міністра Д. Кемерона підтвердила заяву про провал мультикультуралізму, який призвів до появи в країні ізольованих національних громад, які не бажають інтегруватися в британське суспільство [9].

Акцент на теорії «базової культури» характеризує сучасний розвиток національної стратегії Німеччини. Незважаючи на те, що в Німеччині виросло покоління іммігрантів, домінуючою політичною концепцією залишається уявлення про Німеччину як країну для німців [10, 57]. Про це в 2004 р. в Потсдамі, на зборах організації Християнсько-демократичного союзу, наголосила канцлер Німеччини — А. Меркель, сповістивши світ про крах політики мультикультуралізму. «Ті, хто бажає стати частиною нашого суспільства, мають не лише виконувати наші закони, але і розмовляти на нашій мові», — заявила А. Меркель [3, 181].

Подібна ситуація склалася у Франції. В період президентства Н. Саркозі політика щодо іммігрантів стає жорсткою. «Франція балансує між визнанням плюралізму, наслідки якого непередбачувані і формуванням нової ідентичності, в якій кровна спорідненість і етнічність гратимуть більш важливу роль», – заявив французький політолог П. Бірнбаум [7].

Мультикультуралізм виявився для країн Заходу основою політики залучення трудових мігрантів. Він був пов'язаний із ліволіберальними ідеями: твердження принципу рівних можливостей для всіх громадян. Але фактична відсутність рівних можливостей обумовила виникнення ідей аффірмативних дій, позитивної дискримінації – надання пільг і привілеїв меншинам. Це призвело до мутації ліберальної думки: якщо для її традиційних форм основним принципом були права людини, то тепер на першому плані опинилися вимоги рівних прав груп. Політика надання групам додаткових можливостей провокує не тільки сегрегацію груп і породжує штучні кордони між групами у суспільстві. Відтак, мультикультуралізм актуалізував процес формування етнократичних еліт, став викликом для культурної гегемонії національних держав. З'явилися підходи, які стали розцінювати мультикультуралізм як політику дискримінації більшості, так як для них виявляється набагато менше можливостей і привілеїв, ніж меншинам.

Мультикультуралізм, як політична стратегія міжкультурної взаємодії, був відкинтий в Опатійській декларації, яка прийнята міністрами культури Ради Європи в 2003 р. Мультикультуралізм був визнаний найбільшим викликом для сучасної демократії [5, 46-47]. Опатійська декларація представила «міжкультурний діалог» в якості альтернативи концепціям асиміляції і мультикультуралізму. На Третньому саміті глав держав і урядів країн-учасниць Ради Європи в травні 2005 р. у Варшаві було прийнято рішення про підтримку міжкультурного діалогу і включення нової стратегії в План дій. Стратегія Ради Європи по міжкультурному діалогу конкретизована у «Декларації Фаро», яка була прийнята міністрами культури країн-учасниць Ради Європи у 2005 р. У «Декларації Фаро» йшлося про діяльність Ради Європи щодо створення «європейської ідентичності», щодо здійсненні політики міжкультурного діалогу [5, 47].

Рада Європи впливає на розвиток міжкультурного діалогу через моніторингові механізми, програмами дій, співпраці з міжнародними партнерами. Подальший розвиток ці підходи отримали в «Білій книзі Ради Європи з міжкультурного діалогу», представленої у травні 2008 р. У «Білій

книзі» описуються політичні принципи побудови міжкультурного діалогу і надана негативна оцінка як концепції «культурної асиміляції», так і «мультикультуралізму» у нинішньому вигляді. Отже, «Біла книга» розуміє міжкультурний діалог як модифіковану версію мультикультурного розвитку, в основі якої є індивідуальна інтеграція.

Виходячи з цього, слід зазначити, що в Європі заперечення мультикультуралізму є парадоксальним. Розчарування у мультикультуралізмі, по-перше, на практиці не відміння його феноменальних проявів; по-друге, введені в законодавство принципи мультикультуралізму не скасовані і продовжують залишатися ідеологічною основою для офіційної політики; по-третє, у нинішніх європейських еліт немає плану та ідеології щодо виправлення ситуації.

У сучасній ситуації виявилось недостатньо «механізмів» мирного співіснування – затвердження плюралізму та вимоги взаємної терпимості, тому головною рисою політичної стратегії міжкультурного діалогу стає «демократичне управління зростаючим культурним різноманіттям». Це «управління» проявляється в подальшому розвитку правової регламентації прав меншин. Ряд базових правових актів Європейського союзу сприяють реалізації цих проектів: Європейська хартія регіональних мов, Рамкова конвенція про захист національних меншин, Європейська хартія про місцеві та регіональні автономії, так само як і Мадридська хартія про трансрегіональну співпрацю, яка покликана сприяти виходу регіонів з-під влади національних урядів з їх подальшим приєднанням до суміжних регіонах сусідніх держав під наглядом ЄС.

Література

1. Вовк Д. Мультикультуралізм як технологія соціально-політичної регуляції сучасного гетерогенного общества / Дмитрий Вовк // Administrarea Publica. Revista metodică-stiințifică trimestrială. Chișinău. – 2013. – № 1(77). – С. 101-106
2. Гавриленко Н. Н. Политика мультикультурности в Канаде: 60–90-е годы XX в. / Н. Н. Гавриленко // Вестник СПб-ого университета. Сер. 6 : Философия. Культурология. Политология. Право. Международные отношения. – 2000. – № 6. – С. 136–141.
3. Пинюгина Е. В. Великобритания и ФРГ: Правительственные стратегии интеграции мусульман / Е. В. Пинюгина // Политическая наука. – М.: РАН, ИНИОН, 2008. – № 1 (Формирование нации и государства в современном мире). – С. 178 –195.
4. Раттанси А. От мультикультурализма к интеркультурализму ; [Пер. А. Маклакова] / [Электронный ресурс] / Афини Раттанси – Режим доступа: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page25865.html>
5. Узун Ю.В. Сучасні трансформації стратегій міжкультурної взаємодії: щодо проблеми ефективності політичного втілення концепції мультикультуралізму / Ю.В. Узун // Вісник ОНУ. Серія: Соціологія і політичні науки. – Т. 18. Вип.(18). – Ч. 3 – 2013 – С. 41- 53.

6. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской идентичности [Пер. с англ. А. Башкирова.] / С. Хантингтон — М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. — С. 206.

7. Цатурян С. А. Мультикультурализм в США и Европе: политтехнологии в действии / С. А. Цатурян, Г. Ю. Филимонов // Политика и общество. — № 2. — 2012. — С. 62-71.

8. Чертина З. С. Плавильный котёл? Парадигмы этнического развития США / З. Чертина — М.: ИВИ РАН, 2000. — 164 с.

9. PM's speech at Munich Security conference. Prime Minister David Cameron / Number 10 Downing Street / The official site of the British Prime Minister's Office / [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.number10.gov.uk/news/speeches-and-transcripts/2011/02/pms-speech-at-munich-security-conference-60293>

10. Radtke F. O. Multiculturalism in Germany: Local Management of Immigrants' Social Inclusion [Электронный ресурс] / Frank-Olaf Radtke // International Journal on Multicultural Societies (IJMS). — 2003. — Vol. 5, No. 1. — P. 55–77 / [Электронный ресурс]. — Режим доступа— <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/resources/periodicals/diversities/past-issues/vol-5-no-1-2003/>

11. Wilders G. The Failure of Multiculturalism and How to Turn the Tide [Speech Geert Wilders in Rome, 25th of March 2011]; [Электронный ресурс] / Wilders Geert — Режим доступа: <http://www.geertwilders.nl/index.php/in-english-mainmenu-98/in-the-press-mainmenu-101/77-in-the-press/1740-speech-geert-wilders-in-rome-25th-of-march-2011>

Соколов О.М. Мультикультурализм в системе европейского политического менеджмента. — Статья.

Аннотация. В статье представлен анализ современных тенденций использования стратегии мультикультурализма в системе европейского политического менеджмента. Обозначена вариативность мультикультурных проектов на уровне национальных моделей. Показаны особенности использования мультикультурализма в качестве идеологии формирования поликультурного государства и в качестве политики реагирования на социально-культурные трансформации вызванные процессами миграции.

Ключевые слова: мультикультурализм, много-составное общество, политический менеджмент.

Sokolov O.M. Multiculturalism in the system of European political management. — Article.

Summary. The article presents an analysis of trends in the use of modern strategies of multiculturalism in the European system of political management. The variability of multicultural projects in national models is denoted. The features of using the multiculturalism as an ideology and the formation of a multicultural state as a policy of response to the socio-cultural transformations caused by the migration process are shown.

Key words: multiculturalism, multipartite society, political management .